

י"ג כהנוביץ

מהומל עד תל־אביב

זכרונות ודמויות

יצא לאור על־ידי הועד להוצאת מאסרי י"ג כהנוביץ ז"ל
תל־אביב, תשי"ב

חברי הועד להוצאת מאמרי יל"ג כהנוביץ ז"ל :

אהל"שם : ד. לוי, שמואל זקיף, אברהם ליפשיץ

אורט : יהודה בעהם, דוד כהן, ד"ר י. צטלין

ארגון עולי הומל : שניאור אהרונוב, אליהו בוברוב, מאיר שולמן

בית אחד-העם ; רמאל סופרמן, יוחנן פוגרבינסקי, מ. פ. שפירא

בית ביאליק : משה אוגנרפלה, אשר ברש, ד"ר ד. א. פרידמן

ברית פקוח "מרכו" ובנק "זרובבל" : מ. ברסלע, מאיר זק, ד"ר משה מרכוס

ברית ראשונים : א. ל. שרשבסקי, ל. י. ויניקוב, י. פרנקל

הסתדרות הציונים הכלליים : ד"ר חיים בוגרשוב, י. בר מדות, ד"ר מ. פרי

התאחד' יהודי רוסיה : בנימין וסט, אריה מזא"ה, י. א. שפירא

קרדיט למלאכה : מ. אהליאב, צבי פכטהולד, חיים שלו (נקריץ)

משפחת כהנוביץ : דבורה כהנוביץ. מתתיהו כהנוביץ, תחיה רבינוביץ

ועדת העריכה : אשר ברש, דוד לוי.

המרכז : א. אהרוני.

יל"ג כהנוביץ מאת יוחנן פונרבינסקי

א

ר' יהודה ליב גרשון כהנוביץ ראה את העולם ביום י"ט באלול תרל"ט (אוגוסט 1879) באחוזה סטארובליצה (מחוז הומל, רוסיה הלבנה). הכפר הזה, שחלק ממנו היה שייך לבעל האחוזה יוליוס סולטון, היה מיושב כמה משפחות יהודיות. אביו היה יהודי תלמיד חכם, סוחר, חוכר אחוזה ואח"כ מחזיק בית מוניה. שמו היה מנתחם יוסף. אמו שיינה פראדה, מוצאה ממשפחת אלטרמן המפורסמת בסביבה ההיא.

מכיון שבכפר הנ"ל גרו מלבד משפחת כהנוביץ-אלטרמן הענפות גם כמה משפחות יהודיות אחרות, יכלו להרשות לעצמם להחזיק "מלמד" לילדיהם, כדי שיקבלו הגוף עברי ולא יהיו בנותקים מלמודי היהדות.

דודו של יל"ג כהנוביץ, ר' יהושע אלטרמן, היה מטופל בשני בנים, ומקום ה"חדר" שבו למדו ילדי הכפר היה בביתו.

ב"חדר" הנ"ל למדו, כמובן, לפי השיטה המקובלת בימים ההם: היו מתחילים ללמוד אל"ף בי"ת, וממשיכים בקריאת "עברי", ואחרי שידעו "עברי", היו מתחילים ללמוד תורה עם רש"י וכו'. אך ה"מלמדים" הללו לא עסקו רק בלמודי קודש, היו כאלה שלימדו עברית או "לשון קודש", ולפעמים לימדו גם את ראשית הידיעה בשפת המדינה, כלומר רוסית.

בשבתות היו מתאספים היהודים גרי הכפר לתפלה בצבור, אך לא תמיד "הסתדרה" התפלה הזו. לפרקים חסר היה אחד או שנים ל"מנין". אך כשהגיעו ה"ימים הנוראים" היו מתאספים כל היהודים למקום אחד, והיו מתפללים ב"מנין" גדול אחד. לתכלית זו היו מביאים מן העיר הסמוכה "בעל תפלה".

באטמוספירה זו חי יל"ג כהנוביץ את שנות חייו הראשונות. ב"חדר" הנ"ל למד להכיר את הא"ב וגם לקרוא "עברי". אח"כ כשגדל קצת למד תורה מפי "מלמדים" חשובים בעיירה הורביל, פלך מינסק לשעבר, מקום הולדתו של אביו.

בעיירה הורביל, שבה גדל ונתבגר קצת, גרו אז כמאתים משפחות יהודיות. שרובן נשאו את שם המשפחה כהנוביץ, והיו שקראו להורביל בשם "נוב עיר הכהנים". לפי מה שמספר יל"ג כהנוביץ בזכרונותיו, הרי כל הכהנוביצים ברוסיה, וביניהם גם לור כהנוביץ, יד ימינו של סטאלין, מוצאם מהעיר הנ"ל. האוכלוסיה היהודית בעיירה הורביל התפרנסה עפ"י רוב מסחר יערות, מחנוונות וכמלאכה, וגם מתנועת הרפסודות וספינות-המשא שהיו מהלכות מנהר הברזינה ועד חופי שפלת הדניטר.

המצב הכלכלי של יהודי הורביל בדרך כלל לא היה רע. כולם מצאו את פרנסתם בל"ג או במעט. קבצנים כמעט שלא היו בעיירה. לכל אחד היה בית דירה משלו. היחסים ההדדיים בין היהודים והגוצרים היו בדרך כלל טובים.

בשבתות ובחגים היתה לעיירה צורה יהודית מבש. כל העיירה שבתה, וכל היהודים, הגברים עם הנשים, היו מתכנסים לבתי-הכנסת לשם תפלה.

המצב הרוחני בהורביל היה כמו בכל עיירה יהודית מסוג זה. חנוך ניתן לילדים רק ב"חדרים", במקום שהמלמדים היו רודים בתלמידיהם ברצועה ובמקל. הלמודים ב"חדרים" היו רגילים: "חומש" ו"גמרא". בכל העיירה היה רק מורה אחד ללמודים עבריים וכללים, שהיה מלמד עברית וכתובה תמה באידיש לבנות ישראל. בהורביל כמעט שלא היו "משכילים". היה בעיירה רק "משכיל" אחד — ר' דוד ריבקינ, יהודי בראוריין, שהיה מרשה לעצמו לעיין גם בספר כתוב בלשון הקודש, והיה חותם על "המליץ" בשותפות עם עוד כמה משכילים נסתרים.

בסביבה זו גדל ונתחנך כהנוביץ הצעיר. הוא למד "זמנים" אחדים ב"חדרים" שונים. ממלמד הדרדקי שלו, ר' נחום גרונהיס, לא שבע הרבה נחת, אך ממלמדו השני ר' הלל רוזוין מהעיירה שטרשין למד על בורים תנ"ך ו"לקח טוב". אולם אביו לא הסתפק בזה ושאל להקנות לבנו גם את למודי גפ"ת ומסר אותו למלמד אחר, ור' אלעזר רמנובסקי שמו (שגם אביו של כהנוביץ למד אצלו בשעתו), אך גם מ"מלמד" זה לא למד הרבה. ב"זמן" אחד שלמד אצלו "הצליח" להכיר "לקסיקון" גדוש קללות איומות ובשונות.

רק שנתיים למד בעיירה זו ואח"כ עבר להובל, ושם למד מלבד למודי יהדות גם למודים כלליים ותורת הנהלת פנקסים. רק פעם בשנה היה חוזר להורביל, כדי לבלות את חג הפסח בבית הוריו. כשנתבגר התחיל לעבוד כפנקסן בחברה לנפט "מאזוט", ומשם עבר לעבוד כפנקסן ראשי ב"הלואה וחסכון" לאומנים ורוכלים יהודים, שנוסדה בימים ההם.

ב

לציונות נתפס יל"ג כהנוביץ בגיל צעיר. געגועי אמו לעלות לארץ ישראל ולעסוק בחקלאות, השפעת מוריו ומלמדיו, הקריאה בספרות העברית החדשה וקריאתו יום יום בעתונות העברית והאידיש, עוררו בו את החבה לציון, ועוד בהיותו כבן י"ד היה אוסף נדבות בערב יום הכפורים ב"קערה" בבית-התפלה שבו היה מתפלל אביו, לטובת בית-החולים "משגב לרך" בירושלים (משם קבל אפילו "גבאות" כאות הצטיינות על פעולתו לטובת המוסד הנ"ל) ואח"כ היה אוסף כספים לטובת "חובבי ציון" והספריה "בית גאמן" בירושלים.

כשהיה חוזר לחג הפסח הביתה היה בואו עושה רושם. בבית הכנסת היו מקיפים אותו וקנים עם נערים, ופונים אליו בשאלות על הרצל ועל גורדוי, על הקונגרס הציוני ופעולותיו, ועל מהלך משפטו של דרייפוס וכו' וכו'. טבעי היה, כי בשובו הביתה הביא עמו תמיד ספרות ציונית, בעברית, באידיש וברוסית, והיה משתדל להפיצה ברבים.

ביום א' של פסח אחד "העיו" אפילו לדרוש מעל במת בית הכנסת על ציון ומקראיה, וביום ב' של פסח כינס אספה ציונית (כתרו"ח נכנס באופן רשמי להסתדרות הציונית) בבית אביו, ושם יסד את האגודה הציונית הראשונה בעיירה הורביל. לועד האגודה הציונית נבחרו מחשובי בעלי-הבתים, וגם מספר צעירים שניצחו על העבודה. באותו מעמד הוחלט לפתוח ספריה עברית ולסד שיעורי ערב לגדולים ללמודי תנ"ך, דברי ימי ישראל וציונות. לשם הגשמת ההחלטות הנ"ל נאסף סכום כסף, ועד ימי התג האחרונים היה כבר סכום כסף מספיק לרכישת כמה מאות כרכים. את פעולת הרכישה ביצע יל"ג כהנוביץ בשובו להומל. פעולת האגודה הציונית הזו היתה מאומצת, וכשהתחילה הפצת מגזיני הקולוניאל-בנק היו ציוני הורביל מראשוני החותמים

על המניות הנ"ל. גם שקלים רבים המצויה האגודה הנ"ל, ועל כן יכלו לשלוח צירים לקונגרס הציוני ולועידות ציוניות גליליות וכלליות.

הודות לכשרונם הארגוני נתכנה י"ג כהנוביץ למזכירות לשכת הגליל הציוני כהומל, שהתנהלה ע"י ד"ר צבי ברוק. במוזכירות הנ"ל עבד בהתנדבות במשך השנים תרנ"ח-תרס"א. זמן קצר עבד כפנסן בבית-המסחר הידוע של דמבא והצליח במשך התקופה הקצרה שעבד שם להשפיע על פקיד המשרד הנ"ל להצטרף לתנועה הציונית.

בשנת תר"ס נבחר כציר לוועידה הציונית הגלילית של ציוני הומל וסופוצקין שהתכנסה בחילנה. בבואו לחילנה נעצר ע"ל הבולשת הרוסית, שערכה חפוש מדוקדק במוזדותו, אך מלבד גיירות של המזכירות הציונית לא מצאו אצלו שום דבר חשוב. לשאלה מה פשר הגיירות הללו ענה, כי זהו חבור על "גדולי ישראל ויחסם לישובה של ארץ-ישראל", והוא בא עתה עם הכת"י הזה לחילנה, מכיוון שבעיר מולדתו אין בית-דפוס עברי, מה שאין כן וחילנה, ששם נמצא הדפוס הגדול של האלמנה והאחים ראם. התשובה הזו הניחה את דעתם של אנשי הבולשת, והוא שוחרר ממעצרו הזמני.

י"ג כהנוביץ הביא מהומל להורביל את המטיפ הציוני הידוע אברמסון, ותעמולתו הגלהבת הגבירה את התנועה הציונית והשאירה רושם גדול שלא נמחה במשך זמן רב. גם כהנוביץ זכר הרבה זמן את המטיפ הנ"ל, כל בנסעו עמו להורביל הצטנן ונפל למשכב, ובמשך זמן ממושך טיפלו בו רופאי הומל המובהקים ד"ר ברוק וד"ר זכרין.

ג

בשנת העשרים ושתים לחייו נשא לו אשה את דבורה בת ר' צריה אלשולר, שהיתה אז כבת י"ח.

ארוסיו ואח"כ גם התונתו הדאיגו את חבריו וידידיו הקרובים, שמא יוניח את העבודה הציונית, ואחד מקרוביו וידידיו, ר' יצחק אלטרמן (שהיה במשך כמה שנים מנהל מחלקת החנוך של עת"א) לא נתקררה דעתו, עד שקדמהו בברכת מו"ש מבודחת בצרוף פיליטון קטן "שמשון ודלילה", שפורסם ב"השבוע" של פוכס (רמו), שהאשה גזזת את מחלפות הגבור הלאומי ומתישה את כוחו). כהנוביץ הראה את הפיליטון הנ"ל לכלתו, היא יעצה לו לענות גם הוא בפיליטון בחרוזים בשם "דבורה וברק בן אבינו עם", שבו מסופר איך זרזה דבורה את ברק למלחמה ביבין מלך חצור. הפיליטון הנ"ל שגשלה יחד עם תודה בעד הברכות ליצחק אלטרמן הניח את דעת חבריו.

בחורף תר"ס הוטל עליו ע"י ד"ר צבי ברוק, המורשה הציוני לגליל הומל בימים ההם, לבקר בכמה נקודות ישוביות בגליל הומל לשם החתמה כוזרות על מניות אוצר התישבות היהודים בלונדון. בזמן בקוריו אלה היה בין השאר גם בעיירה קאלינקוביצי, ששם נפגש עם הסופר החולני יוסף חיים דורווקה, שעשה עליו רושם גדול.

אביו של כהנוביץ לא היה שבע-רצון מעבודתו האקטיבית לטובת הציונות, והביע לא פעם בגלוי את אי שביע-רצונו מכך, אך כהנוביץ לא שם לב לכך והמשיך בעבודה הציונית בהתלהבות גוברת והולכת.

בפרוס הכנסיה השניה של ציוני רוסיה במינסק נפגש עם גדולי הציונים. רושם פלייכחה עשה עליו מנחם אוסישקין, ששמו בתור ציוני מדיני נלהב ובעל השפעה על כל מי שנפגש עמו, הלך לפניו. הפגישה הזו בין המנהיג הציוני הדגול ובין כהנוביץ הצעיר

היתה מכרעת בשביל כ. הוא הלך שבי לפני קסמו של המנהיג, וגם אוסישקין נתרשם מן הציוני הצעיר הנלהב, בעל תואר הפנים האצילי, ושומר לו אמונים כל הימים.

בשנת תרס"ג, אחרי ועידת מינסק, נעשה עוזרו של ר' מרדכי בן הלל הכהן בהגשמת תכניתו ליסוד אגודת הסופרים העברים, ובמשך שלש שנים היה מזכירו. בשנים תרס"ב-תרפ"ב היה מזכיר ההסתדרות הציונית המקומית בהומל ואגודת חובבי שפת עבר.

כחורף תרס"ד יצא אחיו הצעיר אהרן גיסן, כחלוץ לפני המתנה, לארץ ישראל. אחיו השני, אברהם, נכנס לעבוד, לשם הכשרה חקלאית, בחוזה החקלאית של חברת יק"א קוראשצ'וב שציינה שעלי"ד מינסק, ובשנת תרס"ו עלה גם אחיו השלישי — אליהו — לארץ, וכל שלושת האחים הללו סללו את הדרך ליל"ג כהנוביץ ומשפחתו לעלות כעבור שנים לארץ.

באותה שנה (תרס"ב) נתפרסמה ברוסיה התחוקה הקואופרטיבית המתוקנת, והתנועה לאשראי זעיר התחילה להתפשט בכל ערי המדינה בתחום המושב. גושאיה של תנועה זו בראשית הופעתה היו הציונים. כהנוביץ נתבנה מטעם חברת יק"א קורספונדנט לקואופרציה אשראית בגליל הומל. כמיסד של אגודה אשראית כנ"ל בהורביל, היה מבקר מדי פעם בפעם במשרד האגודה, מעניק לה אשראי מקופת הלואה והסכון בהומל, שבאותו פרק זמן כבר עמד בראשה. הקופה הזו היתה קיימת במשך שנים והתפתחה יפה, ונתחסלה רק עם השתלחות הבולשביקים במדינה.

ד

בינתיים התחילה ברוסיה תסיסה מהפכנית. ממשלת הצאר ניסתה לדכא את התסיסה ע"י פרעות ביהודים. נסיון ראשון לפרוע בקנה-מידה בלתי-רגיל ברוסיה עם שפך דם רב היה בקישינ'וב בשנת תרס"ג. עם התגברות התסיסה נתגברו גם נסיונות הריאקציה לכבות את האש בדם יהודי, וגם יהדות הומל נתנסתה בפרעות דמים בשנת 1903. הפרעות הללו עשו בשעתן רושם עצום על יהדות רוסיה וגם על היהדות העולמית. רושם הפרעות בהומל היה לא יותר קטן מרושם פרעות קישינ'וב. הן זעזעו בצורה מתרידה את כל תושבי העיר, והיאוש גבר בין היהודים, אבל יחד עם זה לא נתעו אחרי ברק השוא של הצעת אוגנדה, וציוני הומל גשארו נאמנים לרעיון הציוני הטהור, הארצי-ישראלי. הודות למלחמה שהתנהלה בהסתדרות הציונית בין אומרי ה"הן" וה"לאו" גדל בהומל מספר הציונים והשוקלים נתרבו, וב"כ ציוני הומל השתתפו בקונגרס הציוני השביעי ששם קץ לפרשת אוגנדה.

באותו זמן נפגש כ. בפעם הראשונה עם חיים וייצמן, נשיא מדינת ישראל היום, והוא שטרך להגיש למנהיג הציוני אדריסה של כבוד לפני צאתו להתיישב באנגליה.

פטירתו של יוצר הציונות המדינית הד"ר תיאודור הרצל עשתה רושם עגום לא רק על הציונים, אלא גם על הצבוריות הישראלית כולה. ביזמתו של יל"ג כהנוביץ נערכה אזכרה למנהיג הציוני ביום הקבורה, שבסופה נהפכה להפגנת-אבל אלמת. המשטרה הרוסית לא יכלה שאת אפילו הפגנת-אבל אלמת, ופיזרה בכח את ההמונים ואסרה כמה עשרות מהמפגינים שעמדו ולא התפורו.

באותו הקיץ (תרס"ד) השתתף כהנוביץ בוועידה הגלילית של ציוני פלכי וויטבסק, מוהילב ומינסק בעיר מינסק. בשובו הביתה התודע למנהיג פועלי ציון ב. בורוכוב והזמינו לבקר בהומל לשם תעמולה ציונית.

בשנת תרס"ה נפגש כ. בפעם הראשונה עם אחד העם בהומל. אחד העם היה רגיל בכל קיץ לבוא לנוח בבעון הקיץ ביער טשונקה שליד הומל. כהנוביץ ניצל את שהותו של אה"ע בסביבת הומל והשפיע עליו (וזה לא היה מן הדברים הקלים) שירצה הרצאה בהומל. ההרצאה

הזו היתה על הנושא: „שאלת היהודים ברוסיה“, והיא עשתה רושם גדול בטעותיו של אחה"ע, שטען כי מה שלא יהיה ברוסיה, ומי שלא ישלח שם, הצאר או המהפכנים — שאלת היהודים תשאר שאלה ללא פתרון.

בנובמבר 1906 (כסלו תרס"ז) התאספה הועידה השלישית הכללית של ציוני רוסיה בהלסינגפורס (עיר הבירה של פינלאנד). זוהי אותה הועידה שרישומה בקרב הציונים נשאר הרבה שנים, שם נתקבלה התכנית הציונית המפורסמת בשם „תכנית הלסינגפורס“, שעובדה ע"י יצחק גרינבוים, זאב זיבוטינסקי וכו'. בוועידה היסטורית זו השתתף בתור ציר ציוני הומל כהנוביץ, ושם הכיר את זאב זיבוטינסקי, שהיה כוכב עולה בציונות, והיה אז בראשית עבודתו הציונית, וגם הצליח להשפיע עליו לבקר בהומל לשם תעמולה ציונית, והופעתו של זיבוטינסקי בהומל היה מאורע חשוב, שנזכרו גשמו אצל ציוני הומל הרבה שנים.

באותו פרק זמן נתמנה כהנוביץ למורשה של ועד חו"צ באודיסה. ההתמנות הזו, שבימים

ההם היתה לה חשיבות מיוחדת, באה אחרי שאוסישקין תהה קודם לכן על קנקנו של כ.

בקיץ תר"ע הצליח כ. להביא להומל את ב"כ הועד האודיסאי בימים ההם, הדי"ר ב"צ מוסיגונוב. לשם תעמולה. מוסיגונוב בא אז לבקר ממושך ברוסיה, אחרי שהותו מספר שנים בארץ ישראל, ועשה על כן רושם גדול על השומעים בספרו על החיים בא"י.

ככה ניהל כהנוביץ את העבודה הציונית. כמובן, לא קל היה בימים ההם לנהל עבודה צבורית. צריך היה לנצל את כל כשרונות ההמצאות שהיהודים חוננו בהם, כדי להוליך שולל את השלטונות שלא יפריעו אותם בעבודה הציונית. לשם הסואה ניצל כהנוביץ לא פעם את אולמי הבנק שעמד בראשו, ושם נערכו הרצאות ציוניות במסחה הקואופרציה האשראית. בד בבד עם עבודתו היום-יומית בבנק עבד עבודה ציונית שיטתית, ואמנם עבודתו הציונית היתה לא פחות פרויה מעבודתו הפיננסית כבנקאי. בעבודתו הבנקאית המסורה ובעבודתו הציונית עשה לו שם, והיה מפורסם בכל הסביבה היהודית ועד לעיר הבירה הרוסית — פטרבורג — הגיע שמו.

ה

פרסומו בתור קואופרטור נומחה ובתור עסקן צבורי עלה וגדל. בחורף 1912 הוטל עליו מטעם המשרד הראשי של יק"א לסייר בסביבה ולבקר את מוסדות האשראי של יק"א שהוקמו שם, וכהנוביץ מילא את המוטל עליו ביושר, באמונה ובקפדנות.

בחודש מאי 1915, באמצע מלחמת העולם הראשונה, קבל מכתב מאת הועד המרכזי של יק"א בפטרבורג, שבו הוא מתבקש לבקר ולבחון את עסקי „קופת מלוה וחסכון“ בעיירה קרויה פלך ווילנה, הואיל ומצב חשבונותיה של קופה זו, כנראה, אינו בסדר וקיים חשש שאם יודע הדבר לשלטונות יכולים הם לסגור את המוסד. עד שכ. הרהר ועיין בהצעת יק"א אם לקבלה או לא, קבל שני מברקים, אחד מהמשרד הראשי של יק"א בפטרבורג והשני מסיניף יק"א בוילנה, ובשניהם בקשה נמרצת שלא יסרב ויחיש את צאתו למקום המבוקש. המברקים הוכיחו לו, שנוכחותו במקום הכעשה הכרחית, ולכן סידר את ענייניו בבנק שעמד בראשו, ויצא לקרוויה. בבקורת המדוקדקת מצא, כי כל הדו"ח השנתי והפנקסים היו מטופלים ומוזויפים, ואת תוצאות הבקורת הזו עם הצעות מעשיות הגיש להנהלה הראשית של יק"א.

בחזרו מקרוויה נפגש בתחנת הרכבת בוילנה עם המוני יהודים, שגורשו ממושבותיהם בעטייה של ההתקפה הגרמנית שהתחילה אז בכיוון ווילנה, ובראותו את האומללים שהוכרחו

לעזוב בתפוזן את בתיהם, תפס באופן מוחשי את פירוש המושג „גלות“. הרושם שעשו עליו הפליטים הללו, פליטי חרב וזדון, היה קשה ומתוך שברון לב עזב את הגיהנום הזה בהחלטה ברורה, שעם ההזדמנות הראשונה שתבוא לידינו עם סיום מלחמת העולם הג'ל, יעזוב את הגולה ויעלה לארץ אבות.

בעבודתו הציונית בהומל נזדמן לו לא פעם להפגש עם גדולי ישראל וראשי ההסתדרות הציונית. כבר הזכרתי את פגישותיו עם חיים ווייצמן, אחד העם, זאב דבוטנינסקי וכו'. כעת עלי להוסיף עוד מספר שמות שהבדיקו בשמי הציונות ושכהנוביץ נפגש אתם לפרקים בעבודתו הציונית, כגון ר' אברהם יעקב סלוצקי מזובבורודיסיברסק, שבשעתו היה אחד הסופרים שעמדו ככותל המזרח, והיה מעוזריו הקבועים של „המליץ“ ונקרא בשמו הספרותי „איסי הבלבי“. וכן נפגש לא פעם עם דניאל פסמניק, שהיה בימים ההם מחשובי הסופרים והעסקנים הציונים, ועם ד"ר יהיאל צ'לנוב.

במרס 1917 פרצה ברוסיה המהפכה הגדולה, ועם נפילתה של ממשלת ניקולאי השני התחילה התנועה הציונית מגברת חילים וגדלה מאד. ב'24 מאי אותה שנה נתאספה בפטרבורג הועידה הציונית הכלל-רוסית השביעית, שהיתה דומה במספר הצירים ובחשיבות הענינים שעמדו על הפרק לקונגרס ציוני, ובאמת נקראה הועידה הזאת בפי כל בשם „הכנסיה הציונית“. לכנסיה ציונית זו יצאה משלחת ציונית מטעם הומל והגליל עם הסופר והחוקר א. י. אילנאו (שיינבוים) בראש. בין הצירים נמצא גם יל"ג כהנוביץ.

בהגיע הרכבת לתחנת „צארסקויה סילו“ (כפר המלך) שבפטרבורג, הופתעו הצירים למראה דגלי ציון הכתנוססים על התחנה. וזכרון המחזה הזה, כמו זכרון הכנסיה הציונית הזו בפטרבורג, תשעים יום אחרי הורדתו של הצאר ניקולאי, שבימי מלכותו לא יכלה אף רגל יהודית לדרוך בעיר הקודש הזו בלי רשיון מיוחד. נשמר בזכרון יל"ג כהנוביץ כאחד המאורעות ההשובים ביותר בחייו.

התרוממות הרוח שהיתה בכנסיה הג'ל נשמרה גם בימים הבאים. היהדות הרוסית לא האמינה במהפכה הרוסית, שהיא תביא את „המשיח“, והחליטה להרים את נס ציון מעלה מעלה. התחילה עליה גדולה בפעולה הציונית. בין הערים שבהן הכתה הציונות גלים היתה תמיד הומל הציונית. בבחירות לקהלה ואח"כ לעיריית הומל נחלו הציונים נצחונות מזהירים. בין הנבחרים למוסדות הג'ל היה גם כהנוביץ. בתור מומחה בנקאי נבחר גם להנהלת הבנק העירוני. נדמה היה שהציונות תכבוש את כל הלבבות ברוסיה, אך בינתיים קרה ברוסיה מאורע שלכתחילה לא העריכו אותו כראוי: בשבעה בנובמבר 1917 כבשו הבולשביקים את השלטון, לכתחילה בעיר הבירה ואחר השתלטו לאט לאט בכל רחבי רוסיה, ואז הקיץ הקץ גם על הציונות.

הדבר לא בא בבת אחת. בתחילה הביטו בעין עוינת על מוסדות „תרבות“, אח"כ על המוסדות הציונים, ורק אח"כ עברו גם לנגישות קשות נגד הציונים והציונות, כמובן, ביזמת יהודים מרשיעי ברית.

ז

רדיפות הציונות הורגשו גם בהומל. בראשונה ניסו הציונים לעבוד קצת במחתרת. הם חשבו, כי הרדיפות בימי שלוט הסוציאליסטים לא יהיו קשות מן הרדיפות בימי הצאר ניקולאי. אך חשבו וטעו. תחילה אמנם השיגו באמצעות המרכז הציוני בפטרבורג העתקת החלטות ה„וועיק“ (הכמשלה הסוביטית) כי „אין ממשלת הסוביטים רואה צורך להתנגד לתנועה

• הציונית, כל עוד לא הוכרה תנועה זו כקונטר-ריבולוציונית. על יסוד תעודה זו עלה ביד הציונים בהומל לקבל ממנהל הגוביוס"ט (מחלקת המשפטים הפלכית), כתוב וחתום בגושפנקה של הממשלה כדת וכדין, כי אין להפריע לעבודה הציונית. ומכיון שהתנועה הציונית היתה מעין ליגאלית, הרי מובן שבשמחה הלכו מנהיגי הציונים ובראשם יל"ג כהגוביץ להשתתף בוועידה הציונית שנקראה למוסקבה באפריל 1920.

והנה קיצור דברים שרשם כהגוביץ על ועידה זו:

„בבואי למוסקבה הספקתי להרשם במשרדי הממשלה, כנהוג במוסקבה בימים ההם, ולהשתתף בשתי ישיבות של הוועידה, שנתכנסה באולם צר בסימטה הקומונירמינובסקית. בבואי לישיבה השלישית ביום הששי 23.4.1920 בבקר, נלקחנו אחרי כבוד — לתצר המשטרה של ה"ווציק" לוביאנקה מס. 11. צעדנו בשיר וברגנה מוקפים כידוני הציקיסטים, ומלווים ע"י המוני סקרנים נכנסנו לחצרות ה"ווציק", ושם הסביר לנו לאצ"ס, רב הציקיסטים, כי הלכה לחוד ומעשה לחוד. שבע שבתות תמימות ספרתי לי: שלשה מהן במרתפי הלוביאנקה המפורסמת, וארבעה במגדל הצפוני שבמצודת בית הסוהר „בוטירקי“.

בשבתם בבית הסוהר הסובייטי המשיכו צירי הוועידה הציונית לדון בשאלות ציוניות וארגוניות שונות. להתרוממות רוח גרמה הידיעה שחזרה דרך כתלי בית הסוהר בדבר הצלחותיהם של „חיים“ (ויצמן), „נחום“ (סוקולוב) ו„מנחם“ (אויסישקין) בסך-רימו.

יל"ג כהגוביץ שוחרר מבית הסוהר הסובייטי לא בלי עזרתם של שליחי הגוינט פיי שר ומכס פיינ, ששהו אז במוסקבה, וגם לא בלי עזרת השלטונות הסובייטיים המקומיים בהומל, שהשתדלו בעדו. לא מעט פעלו לשחרורו הרב יעקב מזא"ה, אלי עזר צ'ריקובר, פרוץ דוד שור ואחרים. אחרי שחרורו חזר להומל ושם חידש את הפעולה הציונית. ממוסקבה היו מעבירים חוזרים ובוליטינים של המרכז הציוני לפי כתובת ה„גובזוראו“ (השלטון הרפואי הפלכי). „גובזוראו“ עבד אז כהגוביץ ושם היו מעתיקים את החומר במכוונות כתיבה ונפיצים אותו בין החברים ובערי הסביבה.

בעבודתו במוסד הנ"ל היה משתדל לא לעבוד בשבתות והחליף את עבודתו ביום הראשון, ובאותו יום היו מתקיימים במשרדי ה„גובזוראו“ ישיבות הועד הציוני, שהשתתפו בהם גם כמה מפקידי המוסד הזה. הארכיון הציוני היה שמור בארונות המשרד הממשלתי הנ"ל. ככה נמשכו הענינים עד ראש חודש ניסן תרפ"ג. ביום זה נתאפשרה עלייתו לארץ ישראל. ביום הנ"ל התגשמה שאיפה שמלאה את לבו הרבה שנים.

פרטי יציאתו אופייניים הם לתיאור התקופה ההיא, שבה חיו יהודי רוסיה הסובייטית. מתוך „למה תתראו“ בקש כ. להעלים את יום צאתו מהומל, ולשם כך יצא מדירתו-עם שחר, ולתחנת הרכבת נסע הוא ובני ביתו לפנות ערב עמוס צרורות ומזוודות. אך הוא לא הצליח ב„העלמה“ זו: השמועה על צאתו פשטה בין כל ידידיו ומעריציו, וכשנכנס לתחנת הרכבת נדהם לראות כי צר האולם מהכיל את המוני ידידיו שבאו ללוות אותו ולהפרד ממנו. למרבה ההפתעה נמצא בין המלווים גם ציקיסט אחד שהיה לפנים עוזרו ב„ועד לעזרת היהודים“. נוכחותו של הציקיסט הזה לא נעמה לו ביותר, אך לא היתה כל ברירה כי אם לקבל את נוכחותו בשתיקה. כהגוביץ העמיד פנים אדישות כלפיו ונפרד ממנו בברכה, „להתראות בארץ ישראל“, והלה הוסיף נופך משלו לברכה זו: „הקומוניסטית“ . . .

באביב תרפ"ג נסתיים הפרק רב הפעלים של כהגוביץ בגולה, ומתחיל הפרק השני של חייו

בארץ ישראל.

ה

יחד עם משפחתו והוריו הזקנים הגיע כ. לארץ באייר תרפ"ג. בימים ההם שרר בארץ משבר כלכלי קשה. היציאה מן הארץ עלתה על העליה. נקל להבין שבזמן הראשון סבלו הוא ומשפחתו לא מעט, אך לבו לא נפל, ואמנם הודות לעבודתו הציונית בגולה נמצאו בארץ ידידים רבים שדאגו לו. בראש מוסדות הלואה והסכון בארץ עמד אז הסופר והעסקן הותיק ר' מרדכי בן הלל הכהן, וראש ההנהלה הציונית כיהן או ידיו מאז מנחם אוסישקין, ואלה השנים, בהשפעתם הרבה, ובצרוף עוד כמה עסקנים חשובים, הצליחו להשפיע על מרכז בעלי מלאכה בתל-אביב להזמין את כהנוביץ לעמוד בראש הבנק למלאכה, שביסודו ספלו אז. כ. נענה ברצון להזמנה זו, (תמוז תרפ"ג), כי ראה בבנק למלאכה את המשך עבודתו שעבד בגולה החל משנת תרס"א בהובל. הבנק למלאכה, שהתחיל בהון יסודי פעוט ובמספר חברים קטן (מאה חברים היו בהוידוד) גדל בהנהלתו המוצלחה, ונהפך למוסד כספי חשוב, הנושא את עצמו והמרכז סביבו אלפי חברים (בחדש שבו נפטר כ. הגיע מספר חברי הבנק למלאכה ל-3600), ומביא תועלת וברכה לכל בעלי המלאכה. שלטובתם נוסד המוסד.

מלבד עבודתו המסורה כמנהל הבנק הני"ל, עבד כל הזמן בתנועה הקואופרטיבית כחבר נשיאות המועצה המאוחדת של הקואופרציה הארצישראלית, בנשיאות הנהלת המרכז — ברית פקוח של הקואופרציה האשראית בארץ, בנשיאות הנהלת הבנק „זרובלב“, המוסד המרכזי של הקואופרציה הא"י, וגם נתמנה כחבר המועצה העברית עלייד רושם האגודות השתופיות של ממשלת ישראל.

שנה אחרי שהתחיל בעבודתו בבנק למלאכה, נכנס גם לעסקנות צבורית, כפי שהורגל בגולה. ראשית עבודתו הצבורית היתה השתתפותו הפעילה בהתאחדות עולי הומל. ההנהלה הציונית עם אוסישקין בראשה הציעה להתאחדות זו לבחור בכהנוביץ לתפקיד חשוב, בהודיעה להתאחדות זו במכתב מיוחד מן י"ח מנחם אב תרפ"ד כי כ. הוא איש ישר וידוע היטב, ואפשר לסמוך עליו בקשר עם הוצאות כספים, הנאספים ע"י ההתאחדות הני"ל. כעבור זמן קצר נבחר גם להתאחדות עולי רוסיה ואוקראינה בתור חבר הנשיאות של ההתאחדות הני"ל. כשנוסד כעבור זמן קצר ע"י הועד הלאומי „אוצר הישוב“ נבחר גם ע"י הנהלת הועד הלאומי להנהלת האוצר הני"ל.

שמעו בתור עסקן חרוץ, מוכשר ומסור מתפרסם יותר ויותר, והודות למסירותו לכל ענין שהוא מקבל על עצמו הוא מוזמן להשתתף במפעלים ישוביים ועירוניים. הוא נבחר להנהלת בית הספר למסחר בת"א בתור ב"כ עיריית תל-אביב, הוא כתמנה לועדה למונחי הכלכלה, המסחר והבנקאות שליד „ועד הלשון“, נבחר ע"י מועצת עת"א כחבר נייטראלי לועדת הפשרה לעניני שכר זירה (1939), אף נבחר (בט"ז כסלו תרפ"ז) למועצה ע"י המחלקה להתישבות העירונית של ההנהלה הציונית בארץ ישראל וכו'.

ט

פרק מיוחד הם היחסים הנפשיים שהתקמו בין יל"ג כהנוביץ ובין ח. נ. ביאליק ז"ל. מיום הראשון לבואו ארצה התחבב על ח. נ. ביאליק. ביאליק העריך את כהנוביץ מאד. תמיד היה נפגש עמו בדידות ובחבה והיה מקבל אותו בביתו בשמחה רבה והיה משוחח עמו על דא ועל הא. בכל מקרה של צורך היה מתקשר עם כהנוביץ בין בענין הלואה למוסד צבורי, בין בענין השגת רשיון-עלייה למשפחת ידידים ומכירים, אם להושטת עזרה לציונים הנאסרים

• והמגורשים ברוסיה, ואם לסיוע לרעייתו של סופר עברי חשוב (פרישמן) להוצאת כל כתבי בעלה המנוח וכדומה.

וכשנוסד „אהל שמ“ נבחר לוועד הנ"ל ובתרצ"ה נבחר לסגן יו"ר ההנהלה ואח"כ, אחרי פטירתו של י. ל. גולדברג וד"ר חיים חורגין, נבחר (בתרצ"ט) גם ליו"ר ההנהלה ובתפקיד זה עמד כל השנים עד יומו האחרון.

ביזמתו של ראש עיריית תל-אביב, מ. דיזנגוף ז"ל, נבחר גם לוועד „בית אחד העם“ (לכתחילה בתור חבר ועדת הבקורת ואח"כ להנהלת הבית) ובתרצ"ט — נבחר לוועד „בית ביאליק“. בשנת תרצ"ו נבחר גם לחבר ועדת הבקורת של „הברית העברית העולמית“ ובתרצ"ו בתור חבר לוועד בית הכנסת הגדול בת"א.

כאשר חברת „אורט“ החליטה לייסד בארץ חברה להספקת כלי מלאכה ומכונות עבודה לבעלי מלאכה בארץ ישראל, היה כהנוביץ מן הראשונים שדבק ברעיון הזה, והיה מהמנהלים הראשונים של החברה הנ"ל.

ככה המשיך יל"ג כהנוביץ את חייו בארץ, עובד במרץ בבנק למלאכה, מוסד שכאילו נוצר בשבילו ובשביל כח היצירה והיוזמה שבו, ואת שעות הפנאי הקדיש למוסדות תרבות, ובכל מוסד לא ישב ב„חסד“, אלא פעל ועבד להתפתחותם והתרחבותם של המוסדות שבהם השתתף.

אך לא רק בעבודה צבורית שעבד הסתפק, אף כי היא לבדה הקנתה לו פופולאריות וחיבה מכל החוגים. ואין זה מן הדברים הקלים בארץ האכולה מפלגתיות וכתתיות לשאת תן וחסד בעיני כל החוגים, המפלגות והמעמדות. הוא גם מפרסם לעת מצוא מאמרים ורשימות, זכרונות והערכות על אישים ומאורעות בעתונות הארץ, כגון „הארץ“, „דאר היום“, „הבקר“, „הציוני הכללי“ וכו' וכו'. הוא יסד וערך את הירחון „הקואופרציה“, שהתקיים הרבה שנים, וגם את „הלווח הקואופרטיבי“, שמתקיים גם עתה בשנוי מערכת והוצאה. בשני הבטאונים הנ"ל היה מפרסם את דעתו על הדרך בה חלף הקואופרציה בארץ ישראל, אף פרסם שורה של חוברות על „נושאים קואופרטיביים“, „בחדרו של המנהל“ (תרצ"ט), „לתקנת מצב בעלי המלאכה בא"י“ (תרפ"ט), „לשאלת הקואופרציה בארצנו“ (תרפ"ד). ובסוף ימיו פרסם מוגרפיה מקיפה וחשובה על „הופל“ עיר מולדתו שנדפסה בכרך השני של „ערים ואמהות בישראל“, המופיע בעריכתו הראשית של הרב י. ל. מימון הכהן. המוגרפיה הזו יצאה גם בתור ספר לחוד.

•

חייו של יל"ג כהנוביץ בארץ היו חיים של פ. י. מ. שנים האחרונות לחייו סבל ממחלות שונות, ובעיקר ממחלת לב — מחלה שהצעידתהו לקבר.

כפי שכבר ציינתי לעיל, היה חביב ומקובל על כל חוגי הישוב. באופן רשמי נמנה עם מפלגת הציונים הכלליים ב' (הימניים). ובכל זאת אהבו אותו כל הזרמים וכל המפלגות שבישוב. בלבד לא היתה טינה על שום חוג ועל שום מפלגה או זרם. כולם היו חביבים עליו. הוא דאב וכאב כשנראתה באופק שלנו מלחמת אחים. אף כי לא היה כלל וכלל מחסידי הטירור, היה מלווה באהדה את פעולות המחתרת העברית לכל פלגותיה.

כשנמלאו לו ששים שנה (תרצ"ט) קבל ברכות מכל החוגים ומכל המפלגות הזורמים. בין הברכות שנתקבלו היתה גם ברכתו של מ. אוסישקין, הארי שבחבורה, שכדאי להביאה כאן. אוסישקין כותב לו:

„נודע לי מהעתוק, שנמלאו לך ששים שנה — עד מאה ועשרים — ובין הברכות

הרבות שבדאי קבלת — קבל נא את ברכתי הלבבית שלי. — הלא אני מכיר אותך ואת עבודתך הלאומית-הצבורית זה עשרות שנים.
עוד הרבה והרבה שנים תהיה בריא בגופך וברוחך ותזכה לראות לכל המחות חלק מכריע מהתקוות הגדולות שלך ושלנו, — עם משוחרר בארצו המשוחררת לא עיי הנראים כ"אוהדים", כי אם עליידי הבנים הנאמנים של עמנו האומלל".

הברכה הזו של אחד מראשי הציונות המדינית נתקיימה, אם לא כולה, הרי לפחות ראשיתה. הוא זכה לראות את תקומת המדינה היהודית. הוא זכה להשתתף בחג העצמאות הראשון (ביום ה' אייר תש"ח), ולא היה איש מאושר ממנו ביום הבחירות ל"כנסת", והוא שמח שמחת אמת לראות את הבחירות הראשונות עוברות בשקט ובהגיונות. יומים לפני פטירתו נפגשתי עמו והוא היה מלא חיים ומרץ, ולפתע הנה "היה איש — ואיננו עוד". אור ליום ששי, כ"ז טבת תש"ט, הסתלק מאתנו מתוך מיתת נשיקה ממש, למגינת לבם של ידידי, מכבדיו ומעריציו הרבים.